

Qəhrəmanova Mirvari Arif qızı³ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ DANİŞİQ BACARIĞININ VACİBLİYİ

Bu qloballaşma dövründə bütün dünyada köklü dəyişikliklər baş verir. Bu böyük tələtlər insanların nəyə nail olmaq üçün güclü istəkləri olduqda baş verir. İnsanların istəkləri o zaman həyata keçirilir ki, onlar öz fikirlərini və düşüncələrini başqaları ilə aydın şəkildə ifadə etsinlər. Beləliklə, ambisiyalarını, istəklərini və məqsədlərini həyata keçirmək üçün ünsiyyət bacarıqlarını öyrənməlidirlər. Bu müasir dünyada ünsiyyət bacarıqları mühüm rol oynayır və öz sahələrində uğur qazanmaq üçün bu bacarıqlara yiyələnmək lazımdır. Beləliklə, danışmaq bu global dünyada yaxşı ünsiyyət qurmaq üçün dörd dil bacarığı arasında ən vacib bacarıqdır. İngilis dili bütün dünyada geniş şəkildə istifadə edildiyi üçün öyrənmənin öz sahələrində uğur əldə etmək üçün onun ünsiyyət bacarıqlarına yiyələnməsinə ehtiyac var. Beləliklə, sinif otağı yaxşı ünsiyyət bacarıqları, xüsusən nitq bacarıqları əldə etmək üçün ideal platformadır. Müəllimlər ELL-lərin (İngilis dili öyrənmənin) problemlərini anlamalı və ingilis dili siniflərində tələbələrə nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün öz siniflərində müxtəlif tədris strategiyalarını həyata keçirməyə çalışmalıdırlar. Bu, müəllimlər öz metod və materiallarını dəyişdikdə və nitq bacarıqlarının öyrədilməsinin ən son üsullarından istifadə etdikdə mümkündür. Buna görə də, müəllimlər öz adı ingilis dili siniflərində bəzi qrup və cüt fəaliyyətlər tətbiq etməli bacarıqlarının böyük dərəcədə inkişaf etdirə bilsinlər. Bu sahədə aparılan araşdırmalar ingilis bacarıqlarının əhəmiyyətinə işıq salır. (4,84-86) İlk növbədə, bu araşdırmalar ingilis dilinin əsas dil bacarıqlarının əhəmiyyətini açıqlayır. Daha sonra, ingilis dili siniflərində nitq bacarıqlarının vacibliyini hərtərəfli şəkildə izah edir. Bu, həm də nitq bacarıqlarının öyrədilməsinin zərurətini izah edir. Sonra nitq situasiyalarının növləri və nitq bacarıqlarının əsas üstünlükləri ətrafı izah edilir. Bundan əlavə, bu kimi araşdırmalarda ingilis dili siniflərində EFL/ESL öyrənmənin arasında nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün bir neçə üsul təqdim edilir. Nəhayət, bunlar müəllimlərə ingilis dili siniflərində nitq bacarıqlarını tətbiq etmək üçün ELL-ləri daha çox cəlb edən müxtəlif fəaliyyətləri təqdim etmək üçün bəzi faydalı məsləhətlər təklif edir. Bundan əlavə, bu, ELL-lərin nitq bacarıqlarını təkmilləşdirmələrini təklif edir, çünki bu, gələcək karyeralarını mükəmməl şəkildə qurmaq üçün çox faydalıdır.

İngilis dili beynəlxalq ünsiyyət məqsədinə xidmət etdiyi üçün xarici dil öyrənmənin əksəriyyəti onu öyrənməyə çalışır. Bu prosesdə onlar dilin bütün dörd əsas bacarığını əldə etməlidirlər, yəni, dinləmək, danışmaq, oxumaq və yazmaq. Dinləmə və oxuma passiv bacarıqlar və ya qəbul edici bacarıqlardır, danışmaq və yazma isə aktiv bacarıqlar və ya məhsuldar bacarıqlardır. Dinləmə və oxuma passiv və ya qəbul edici bacarıqlar hesab olunur, çünki öyrənmənin bu bacarıqları nümayiş etdirməkdə öz istedadlarını nümayiş etdirmirlər. Onlar heç nə çıxarmadan dilə qulaq asırlar və ya oxuyurlar. Halbuki, öyrənmənin özləri cümlələr yaratmalıdırlar və çoxlu təcrübəyə ehtiyac duyurlar və qrammatika, lüğət, cümlə quruluşu və istifadə ilə bağlı çox şey öyrənirlər. Buna görə də nitq və yazma aktiv və ya məhsuldar bacarıqlar hesab olunur. (2, 33)

Tələbələr sinifdə danışmağa məcbur etməyin üç əsas səbəbi var. Birincisi, nitq fəaliyyətləri məşq imkanlarını təmin edir - sinifdə təhlükəsiz şəraitdə real həyatda danışmaq təcrübəsi etmək şanslarını artırır. İkincisi, tələbələrə bildikləri hər hansı və ya hamısından istifadə etməyə çalışdıqları nitq tapşırıqları həm müəllim, həm də tələbələr üçün danışmaq bacarığı üçün rəy verir. Hər kəs nə qədər yaxşı iş gördüklərini və nə dərəcədə danışa bildiklərini görə bilər: həm nə qədər uğurlu olduqlarını, həm də hansı dil problemləri ilə üzləşdiklərini dərk edə bilər. Nəhayət, tələbələrə beyinlərində saxladığı müxtəlif dil elementlərini aktivləşdirmək imkanları nə qədər çox olarsa, onların bu elementlərdən istifadəsi bir o qədər avtomatik olur. Nəticədə tələbələr tədricən avtonom dil istifadəçilərinə çevrilirlər. Bu o deməkdir ki, onlar çox şüurlu düşünmədən söz və ifadələrdən sərbəst istifadə edə biləcəklər. (6, 21-24)

İngilis dilinin dörd əsas bacarığı arasında danışmaq çətin görünür, çünki natiqlər dərhal cümlələr yaratmalıdırlar. Xarici və ya ikinci dil öyrənmənin üçün qrammatik strukturları öyrənmədən və adekvat söz ehtiyatına malik olmadan cümlələr qurmaq olduqca çətindir. Buna görə də, EFL/ESL ingilis dilini öyrənmənin ingilis dilində qrammatik cümlələri danışarkən bir çox problemlərlə üzləşirlər. Danışmaq bacarıqları ünsiyyətdə dominant rol oynadıqdan, insanlar bütün dünyada bütün cəmiyyətlə yaxşı ünsiyyət qurmaq üçün bu bacarıqları öyrənməyə çalışırlar. Üstəlik, bu nitq bacarıqları öyrənmənin üçün öz peşələrində yaxşı yerləşməli olduqları zaman da faydalıdır. Müasir dünyada, iş müəhəbbəti zamanı namizədlərin istedadlarını sübut etmək olduqca adi hala çevrilmişdir və seçmənin bir çoxu müəhəbbətin nəticələrinə əsaslanır. İş qəbul olmaq istəyənlər ilk növbədə namizədlərin performansını və ya şifahi ünsiyyət bacarıqlarını ölçüldüyü debatlarla və qrup müzakirələrində iştirak etməli və özlərini sübut etməlidirlər. Bundan əlavə, mütəxəssislər məhsullarını və ya şirkətlərini tanımaq və ya digər hamkarlarına təlim keçmək üçün şifahi təqdimatlar etməlidirlər. Bundan əlavə, təsirli bir natiq dinləyicini çox rahatlandır və dinləyicilərin tam diqqətini cəlb edir və nitqinin sonuna qədər eyni tempi saxlaya bilər. Beləliklə, auditoriya natiqin nitqində tamamilə iştirak edir və onlar bəzən real dünyanı umudurlar və bütün diqqətlərini nitqə yönəldirlər. Beləliklə, nitq bacarıqları mühüm rol oynayır, çünki hər şey insanların mesajlarını başqaları ilə necə çatdırmasından asılıdır. (1, 102-103)

Danışmaq Bacarıqlarının Üstünlükləri İngilis dilində dörd başqa bacarıq olsa belə, danışmaq bacarıqları onların arasında ən təsirli olanıdır, çünki ünsiyyətin əksəriyyəti nitq vasitəsilə həyata keçirilir. Ona görə də nitq bacarığı ünsiyyətin ən vacib üsuludur. Şübhəsiz ki, hər bir bacarıqda bacarıq hərtərəfli ünsiyyətə olmaq üçün lazımdır, lakin möharətli danışmaq bacarığı natiqlərə bir sıra fərqli üstünlüklər verir. Danışmaq bacarıqlarının əsas üstünlükləri aşağıdakılardır:

- Siniflərdə cüt və ya qrup fəaliyyətlərində fəal iştirak etmək.
- Müxtəlif hallarda tez və təsirli çıxış etmək.
- Debatlarda və qrup müzakirələrində fəal iştirak etmək.
- Şagirdlər arasında tənqidi düşüncəni inkişaf etdirmək.
- Xarici ölkələrdə ali təhsil almaq.
- Dünyanın hər yerindən insanlarla ünsiyyət qurmaq.
- Biznesdə məhsulların satışını təşviq etmək. Bütün dünyada daha yaxşı iş imkanları əldə etmək.
- Problem həll etmə və tənqidi düşüncə qabiliyyətini artırmaq.
- Natiq şəxsiyyətinin ümumi inkişafını təkmilləşdirmək.
- Müştəriləri məhsulların alınmasında yüksək həvəsləndirmək və cəlb etmək və s (2, 89-92)

İngilis dili müəllimləri öz tələbələrini nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün bir neçə üsuldən istifadə etməlidirlər, çünki bəzi EFL/ESL öyrənmələrində səhv etməkdən dərindən qorxu hissi keçirir, bəziləri isə sadəcə olaraq aqırdır və bu, hətta yerli öyrənmələrdə də müşahidə olunur. Bu məqamda ingilis dili müəllimləri tələbələrə ingilis dilində danışmağa təşviq etmək üçün dil oyunları şəkildə bəzi əyləncəli fəaliyyətlər təqdim edə bilərlər. Ümumiyyətlə, öyrənmənin əksəriyyəti siniflərdə oyun oynamaqla maraqlanırlar və onları sevindirəcək gətirdikdə daha çox oyun istəmələri olduqca yaygındır. Şagirdlər bu oyunları əyləncəli mühitdə məşq etdikdə, onların nitq bacarıqlarını həqiqətən də böyük dərəcədə təkmilləşdirdiyinə əmin olurlar. İlk mərhələdə müəllimlər əyləncəli oyunlar təqdim etməlidirlər. Məsələn, müəllimlər əllərində bir şey tutur və əşyanı gizli saxlayır və öyrənmənin onu təxmin etməyə davam etməlidirlər. Həqiqətən də, bu cür fəaliyyətlər, şübhəsiz ki, ELL-lərin nitq bacarıqlarını təkmilləşdirir. Şagirdlər sadəcə olaraq görünməyən obyektə təxmin etməli olduqlarından və onların öz seçimləri və fikirlərini ifadə etmək azadlığı olduğundan, onlar daha çox variantla çıxış edirlər və öyrənmənin üçün əlverişli mühitdə sayəsiz-hesabsız cümlələr qururlar. Buna görə də müəllimlər ELLS-ləri daha çox cəlb etmək və nitq bacarıqlarını təkmilləşdirmək üçün öz adı siniflərində belə fəaliyyətləri tətbiq etməlidirlər. (4, 96-101)

Yaxşı nitq fəaliyyəti tələbələr üçün son dərəcə cəlb edici ola bilər və olmalıdır. Əgər onların hamısı tam şəkildə iştirak edərsə və əgər müəllim fəaliyyəti düzgün qurubsa və sonra rəğbətə və faydalı rəy verə bilirsə - bundan böyük məmnunluq duyacaqlar. Aydın olmalıyıq ki, burada nəzərdən keçirdiyimiz nitq fəaliyyəti növləri, məsələn, tələbələrə müəyyən bir qrammatika parçasından və ya müəyyən bir funksiyadan istifadə edəcək çoxlu cümlələr söylədikləri idarə olunan dil təcrübəsi ilə eyni deyil. Burada danışdığımız nitq növü demək olar ki, həmişə bizim ESA trilogiyamızda aktivləşdirici elementi əhatə edir. Başqa sözlə, tələbələr sərbəst linqvistik olmayan bir növ məqsədə çatmaq üçün öz əmrləri ilə hər hansı bir dildən istifadə edirlər. Onlar Scott Thornbury-nin "How to Teach Speaking" kitabında "danışmaq bir bacarıq kimi" adlandırıldığını, yerinə yetirilməsi lazım olan bir tapşırığın olduğu və danışmağın isə onu başa çatdırmağın yolu olduğunu tətbiq edirlər. Necə ki, "yazmaq üçün yazmaq" tələbələrə yazmaq bacarığında daha yaxşı olmasına kömək etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur, beləliklə, bu sahədəki fəaliyyətlər tələbələrə yalnız diqqətini cəmləşdirmək (və məşq etmək) üçün danışmaqdan, daha yaxşı danışmaq qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Hər hansı bir ardıcılıqla olduğu kimi, biz nitq fəaliyyətində baş verənlərdən gələcək öyrənmə üçün fokus kimi istifadə edə bilərik, xüsusən nitq fəaliyyətinin sonradan həll ediləməli olan bəzi dil problemlərini yaratdığı hallarda. (3, 66)

Aşağıdakı üç nümunədə biz çox fərqli danışmaq fəaliyyətlərinə baxacağıq. Bütün fəaliyyətlər yuxarıda qeyd etdiyimiz nitq tapşırığından istifadə üçün üç səbəbə cavab verir. Bütün digər bacarıqlarda olduğu kimi, nitq fəaliyyəti kimi başlayan şey çox yaxşı yazıya səbəb ola bilər - ya da danışma fəaliyyətinin özü oxu mətnindən və ya audio treki dinlədikdən sonra inkişaf edə bilər.

Nümunə 1: Foto müsabiqəsi. Aşağıdakı fəaliyyətdə tələbələr yekun qərara gəlməzdən əvvəl meyarları müzakirə etməlidirlər. Həm də qərarlarını səbəblərini göstərməyi bacarmalıdırlar. Fəaliyyət qruplarda işləyən tələbələrə bütün şəkillərin kişilərə aid olduğu bir foto müsabiqəsinin münisifləri olacaqları deyiləndə başlayır. Dörd finalçıyı görməzdən əvvəl seçimlərini etmək üçün istifadə edəcəkləri kriteriyalara qərar verməlidirlər. Hər qrup beş kriteriya ilə çıxış etməlidir. Onlar bunu müzakirə edərkən, lazım gələrsə, qrupların müzakirələrini dinləyə, onlara hər hansı bir çətinlikdən çıxmağa kömək edə və "kontrast" və "güclü təəssürat yaratmaq" kimi sözlə və ifadələrlə qidalandıra bilərik. Biz həmçinin daha sonra düzəldici məsələlərdə öyrənmək istədiyimiz hər hansı dil problemi üçün ədəbəcəyik. Daha sonra tələbələrə müsabiqənin dörd finalçısı göstərilir. Qruplarında qalib olan fotosəkil seçməlidirlər. Ancaq bunu yalnız hansını daha çox bəyəndikləri əsasında edə bilməzlər. Onlar əvvəllər razılaşdıqları meyarlardan istifadə etməlidirlər. Bir daha, biz qrupları gəzərək kömək edə, və ya düzəliş edə bilərik. Nəhayət, qruplar öz seçimləri haqqında hesabat verməli və daqiqənin üçün onları seçdiklərini deməlidirlər - hansı meyarları digərlərindən üstün seçməyə vadar etmişdir. Bu, kişiliyin nə demək olduğu və ya fotoqrafiya və rəqəmsal şəkillərin ixtirası ilə onun necə dəyişdirilməsi və s. haqqında daha uzun sinif müzakirəsinə çevrilə bilər. Bu nitq fəaliyyəti məhsuldar, çünki tələbələr bildikləri hər hansı və bütün dili aktivləşdirirlər. İngilis dili öyrənməkdən başqa bir şey haqqında danışsın. Onların danışmaq məqsədi var (meyarlar tərtib etmək, seçim etmək). Fəaliyyət həm də faydalı söz və ifadələri müzakirəyə cəlb etməyə imkan verir, eyni zamanda, bizi tələbə dili ilə bağlı çoxlu nümunələr verir. Biz bunları daha sonra öyrənmə ardıcılığında istifadə edə bilərik, burada həm tələbələrə buraxdığı bəzi səhvlərə baxırıq, həm də onlara hər şeyi daha yaxşı və ya daha uyğun deməyə kömək edirik.

Nümunə 2: Rollu oyunları Bir çox müəllim tələbələrə simulyasiya və rol oyunlarında iştirak etməyi xahiş edir. Simulyasiyalarda tələbələr sanki real həyat vəziyyətindəymiş kimi hərəkət edirlər. Biz onlardan hava limanında qeydiyyat zamanı qarşılaşmanı, məsələn, iş müəhəbbətini və ya konfransa təqdimatı simulyasiya etməyi xahiş edə bilərik. Rol oyunları real dünyanı eyni şəkildə simulyasiya edir, lakin tələbələrə xüsusi rollar verilir - onlara kim

³ BDU

olduqları və çox vaxt müəyyən bir mövzu haqqında nə düşündükləri bildirilir. Onlar yeni xarakterlərinin nöqtəyi-nəzərindən danışıqları və hərəkət etməlidirlər. Aşağıdakı rol oyunu dramatik bir vəziyyət yaradır və sonra iştirakçılara necə hiss etdiklərini və nəyə nail olmaq istediklərini izah edən rol kartları verir. Müəllim şagirdlərin vəziyyəti başa düşməyinə əmin olduqda (məsələn, "kubok"un mənası da daxil olmaqla) sinif beş qrupa bölünür: şübhəli, polis məmuru 1, polis məmuru 2, hüquqşünas və valideyn. Qrupun hər bir üzvünə oynayacaqları hissə üçün rol kartı verilir. Şagirdlər qruplarında oynayacaqları rolunu müzakirə edirlər, əgər onlar polis olsalar, hansı sualları verəcəklər? Əgər onlar vəkil olsalar, nə deyəcəklər (məsələn, "Bu suala cavab vermək məcburiyyətdə deyilsiniz")? və s. Onlar belə vəziyyətdə olan digər insanların nə edəcəyini və ya deyəcəyini müzakirə edirlər. Onlar bunu edərkən, müəllim şagirdlərin şübhələrini aradan qaldıraraq sinifdə gəzər və onlara lazım ola biləcək fikirlər verir. Bu ilkin mərhələ tələbələrini fəaliyyət üçün fəal əhval-ruhiyyədə saxlamaq üçün çox vacibdir. Tələbələr indi şübhəli, iki polis məmuru, vəkil və valideynden ibarət yeni qruplara yerləşdirilir və rol oyunu davam edir. Müəllim qrupdan qrupa keçir, kömək edir və sonradan şərh etməyə dəyər olan dihi qeyd edir. Fəaliyyət başa çatdıqdan sonra müəllim gördüklərini sinifə danışır və rol oyunu zamanı baş verən davamlı səhvlər üzərində işləyir. Şagirdlərə rolun verilməsi isə onlara ifadə etdikləri personajın "arxasında gəzlənməyə" imkan verir və bu, bəzən onlara öz fikirlərini və ya hissələrini ifadə etdiklərindən daha sərbəst ifadə etməyə imkan verə bilər.

Nümunə 3: Portret müsahibəsi. Niqət arıdıclığı portretlərin sual və cavabları təhrik etmək üçün necə istifadə oluna biləcəyini göstərir ki, bu da daha sonra çox cəlbədiçə söhbətə çevrilə bilər. Söhbətin həcmi, əlbəttə ki, xeyli dərəcədə tələbələrin səviyyəsindən asılı olacaq: aşağı səviyyələrdə onlar portretdəki insanlara "Necə yaşın var?" kimi suallar verə bilər, halbuki daha yüksək səviyyədə suallar (və cavablar) əhəmiyyətli dərəcədə daha mürəkkəb ola bilər. Bu cür fəaliyyət həm uşaqlar, həm də böyüklər ilə yaxşı işləyə bilər.

Bu cür fəaliyyət demək olar ki, hər yaş qrupu üçün uyğundur, o cümlədən gənc öyrənənlər, tez-tez bu kimi yaradıcı rol oyununu çox xoş hesab edirlər. Və bir çox başqa imkanlar da var: məsələn, şagirdlərin onlara deyilən hər şeyə sanki şəkildəki personajlardan biri kimi reaksiya vermasını təmin edə bilərik. Biz onları adi günlərdən danışmağa vadar edə bilərik (şəkildəki personajlardan biri kimi). Onlardan muzeyin işıqları sönəndə və qapılar bağlı olanda iki portretin bir-biri ilə etdiyi söhbəti istəyə bilərik! (5, 77-89)

Bu müsahibə üsulu insanların istənilən şəkli ilə, o cümlədən portretlər və fotosəkillər və ya uşaqlar, kuklalar və ya kompüter tərəfindən yaradılan personajlarla işləyə bilər. Tələbələr oxu mətni ilə işlədikdə də istifadə oluna bilər: bu haqqında oxuduqları insanlarla müsahibə apara, necə hiss etdiklərini, nə etdiklərini və s. soruşa bilərlər. Və təbii ki, bu müsahibələr yazılı profillərə çevrilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Celce-Murcia, M. & Olshtain, E. Discourse and context in language teaching: A guide for language teachers. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
2. Iqbal, J. "Four language skills", 2012.
3. Nunan, D. Designing tasks for the communicative classroom. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
4. The Role of Teachers in Developing Speaking Skills. 2018
5. Thornbury, S. How to Teach Speaking. Pearson: Longman, 2005
6. Wallace, C. Reading, R. Carter & D. Nunan Eds. The Cambridge guide to teaching English to speakers of other languages. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Xülasə

Danışq effektiv ünsiyyət vasitəsi kimi inkişaf etdirilməli və təkmilləşdirilməli olan ən vacib bacarıqlardan biridir. Danışq bacarığı dil öyrənməyin ən çətin aspektlərindən biri hesab olunur. Bir çox dil öyrənənlər danışq dilində fikirlərini ifadə etməkdə çətinlik çəkirlər. Onlar ümumiyyətlə öz fikirlərini effektiv ifadə etmək üçün xarici dildən istifadə etməkdə problemlərlə üzləşirlər. Psixoloji maneələrlə üzləşdiklərinə və ya uyğun söz və ifadə tapa bilmədiklərinə görə danışqda çətinlik çəkirlər. Müasir media və kütləvi kommunikasiya dünyası şifahi ingilis dilini yaxşı bilməyi tələb edir. Bu sənəd dil öyrənənlərin ingilis dilində danışq bacarıqlarına təsir edən amillərə diqqət yetirmək ehtiyacını müəyyən etmək məqsədi daşıyır.

Summary

Speaking is one of the most important skills to be developed and enhanced as means of effective communication. Speaking skill is regarded as one of the most difficult aspects of language learning. Many language learners find it difficult to express themselves in spoken language. They are generally facing problems to use a foreign language to express their thoughts effectively. They stop talking because they face psychological obstacles or cannot find suitable words and expressions. The modern world of media and mass communication requires good knowledge of spoken English. This paper aims at establishing the need to focus on the factors affecting language learners' English speaking skills.

Резюме

Говорение является одним из наиболее важных навыков, которые необходимо развивать и совершенствовать как средство эффективного общения. Умение говорить считается одним из самых сложных аспектов изучения языка. Многим изучающим язык трудно выразить себя в разговорной речи. Как правило, они сталкиваются с проблемами при использовании иностранного языка для эффективного выражения своих мыслей. Они перестают говорить, потому что сталкиваются с психологическими препятствиями или не могут подобрать подходящие слова и выражения. Современный мир и массовых коммуникаций требует хорошего знания разговорного английского языка. Эта статья направлена на установление необходимости сосредоточиться на факторах, влияющих на навыки владения английским языком изучающими язык.

Rəyçi: F.f.d. Seyidova Nigar Vaqif qızı